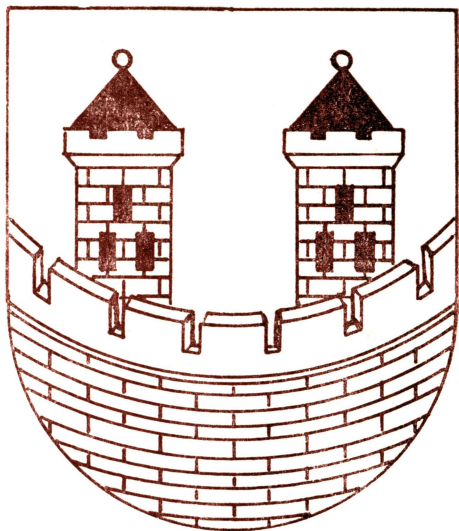

**Chrast u Chrudimě,
Skuteč, Luže, Ležáky**

Motto: „Letí ptáče, letí světem,
k práci pro mír volá nás,
aby stále lépe bylo dětem,
aby radostně žil každý z nás!“

Život ubíhá přímo závratným tempem. Ty tam jsou chvíle, kdy jsme se drželi mámy za sukně. Pryč jsou bezstarostná školní léta, léta dětských her a prvních studentských lásek. Životní osud nás rozvál do různých míst. Mnozí z nás našli svůj druhý domov daleko od rodného hnízda. A najednou je tu čas, kdy je třeba se na chvíli zastavit, vrátit se domů, zavzpomínat...

Vzpomínky se vracejí do krajiny, kterou protéká romantická říčka Žejbro, vytvářející nejhezčí partie „U vany“ a pod Černou skálou v okolí Podskalý.

Vzpomínky se vracejí do chrastické školy, v níž jsme získávali základní vzdělání. Vracejí se k prvním manifestacím v nacisty vypálené osadě Ležáky — těsně po válce se tam jezdilo v národních krojích na vyzdobených žebříňácích.

Zveme Vás na malou procházku historií i současností tohoto hezkého, ale turisticky poněkud opomíjeného koutu naší vlasti, ukrytého v podhůří Železných hor a Českomoravské vrchoviny.

PAVEL SVĚDIROH

Př. č. ku. 13222

MĚSTSKÉ MUZEUM
539 73 Skuteč

Chrast u Chrudimě

Chrast u Chrudimě — pohled s Doubrav. Štůček Městského muzea v Chrasti.

Chrast vznikla v místech, kde pozvolna přechází rovinatá Polabí ke zvlněné Českomoravské vrchovině. Název je odvozen od křovinatého nízkého porostu a vystihuje pravděpodobně podobu lokality před založením osady v období středověku.

Archeologické poznatky však dokládají, že v regionu existovalo kontinuální osídlení různé intenzity už od paleolitu. Největší soubor prehistorického materiálu pochází z rosické cihelny, v níž byly zejména v 60. letech vyzvednuty při skrývce těžební stěny hodnotné nálezy.

Kultura lužická, jejíž enkláva na Chrastěcku patří k nejjižnějším, tvoří dominantní osídlení mladší doby kamenné. Přibližně kolem roku 900 př. n. l. byl ve východních Čechách lužický lid posílen příchodem etnicky příbuzné **kultury slezsko-plátenické**. Dokladem intenzivního osídlení z této doby je několik žárových hrobů, typická keramika a užitkové předměty.

V laténské době vzniklo v Českých Lhoticích u Chrudimě keltské oppidum, z téhož období pochází i většina drobných sídlišť v okolí, tedy i na Chrastěcku. Cenným dokladem dalšího kontinuálního osídlení v době po nástupu slovanských kmenů je mimo jiné železný nožík z hrobového nálezu z Rosic.

Středověké dějiny Chrasti a širokého okolí jsou spjaty se vznikem a pů-

sobením **benediktinského kláštera v Podlažicích**, který se nesmazatelně zapsal do dějin světové knižní kultury. Byl založen v polovině 12. století kolonizačním úsilím významného střediska benediktinské řehole v Opatovicích, pravděpodobně přenesením a osamocněním bývalého proboštsství v Litomyšli. O dějinách a činnosti podlažických mnichů téměř nic nevíme, přestože se jim brzy po založení dostalo povýšení na opatství, které podléhalo bezprostředně břevnovskému centru. Výraznou složkou jejich působení, které ovlivňovalo tvářnost okolní krajiny, byla kolonizační aktivita v místech, jež měla z hospodářského hlediska velký význam. Klášter měl rozsáhlé pozemkové majetky, ale většinou na méně úrodných půdách a v oblastech nově osídlovaných, a proto méně výnosných.

Z budov a inventáře kláštera se zachovaly jen nečetné hmotné památky — zlomky kamenné výzdoby, glazované dlaždice a kachle, které přesto dokládají stavební úroveň objektu. Drobné bronzové předměty a cínová křtitelnice prozrazují kultivovanost a široké evropské vlivy. Soustavný archeologický výzkum klášterišť ještě nebyl proveden, takže vědecké bádání může přinést mnohá překvapení.

Historie podlažického kláštera se definitivně uzavřela v dubnu roku 1421. Po bouřlivých událostech v Chrudimi a následném dobytí města se část husitských vojsk obrátila směrem na Podlažice a klášter dobyla. Rozsáhlé panství přešlo do rukou světské šlechty a postupně bylo rozparcelováno na menší celky.

Rozvaliny původní architektury byly patrné ještě v době Balbínově, ale v období vrcholného baroka byl terén upraven a na místě klášterního kostela vybudován nynější chrám, sledující do značné míry původní půdorys.

Nejcennější památkou vzniklou v podlažickém klášteře je **Codex gigas**, kniha, která se trvale zapsala do světových kulturních dějin. Codex, jehož osudy jsou neobyčejně dramatické, vznikl před rokem 1230. Již na konci 13. století byl zchudlým klášteřem zastaven cisterciákům do Sedlce, odkud jej zpět pro benediktinský řád vykoupil břevnovský opat Bavor, o čemž jsme informováni dodatečným zápisem na předsázce knihy. Husitské války přežil v bezpečí v klášteře v Broumově, odkud jej pravděpodobně na nátlak císaře Rudolfa II. odvezli zpět do Prahy, kde se stal ozdobou císařského kabinetu kuriozit. Postihl ho osud většiny rudolfinských sbírek a spolu s ostatními poklady a kořistí byl v době třicetileté války odvezen do Švédska. V současné době je majetkem královské knihovny ve Stockholmu, kde ho pro novodobou českou vědu znovu objevil na konci 18. století Josef Dobrovský.

Codex gigas má nesmírně hodnotný obsah, který odráží stupeň dosaženého vědeckého stavu své doby. Kromě nezbytného biblického textu podle Vulgaty zahrnuje i historii židovských válek Josefa Flavia, pojednání Isidora Sevílského a Jana Alexandrijského. Pro české národní dějiny má význam jeden z nejstarších opisů Kosmovy kroniky, z hlediska regionálních dějin je důležitý seznam podlažického bratrstva a nekrolog, který umožňuje datování celé knihy. Zvláštní místo zaujímá ilustrace k zpovědnímu zrcadlu, která je tvořena stylizovanou architekturou města a postavou sedícího ďábla. Tento doprovodný obraz, vycházející ze středověké teze o satanovi, číhajícím na duše hříšníků, dal podnět k vytvoření diabolické legendy o podílu čerta na

Základní kámen Národního divadla — Codex Gigas. Foto archiv Městského muzea v Chrastí.

vzniku nevšedního díla. Podobné pověsti jsou v evropském kulturním okruhu poměrně časté.

Po zániku kláštera se panství rozpadlo a dostalo se do svěřeného a později dědičného majetku šlechty. Posílil se zároveň význam Chrastí, založené v polovině 14. století. Majetek získali nejprve husitští hejtmani a od roku 1452 vládli podlažickému panství **Kostkové z Postupic**, mocný český rod, podporující krále Jiřího z Poděbrad. Stavební činnost Kostků se soustředila především na vybudování nového sídla nad osadou Boží dům, přejmenovanou na Nové Hradě, a proto se v Chrastí z tohoto období nezachovala významná stavební památka. Kostkové se zapsali do dějin města a okolí především úpravou správních poměrů a udělením některých privilegií.

Bohuš III. Kostka z Postupic rozparceloval bývalý klášterní majetek a většinu ho roku 1539 prodal **Michalu Slavatovi z Chlumu a Košumberka**, jehož syn Albert se usídlil v Chrastí a začal vytvářet prosperující hospodářskou enklávu. Po Albrechtově smrti koupil panství v roce 1600 **Václav Berka z Dubé a z Lipé**, jehož rodina a příbuzní sídlili v Chrastí více jak půlstoletí.

Ke krátkým, ale významným etapám v dějinách města patří působení **Jednoty bratrské**, jejíž členy povolali a vzali pod ochranu Kostkové a Slavatové. Správcem chrasteckého sboru byl i Jan Efraim, jeden z překladatelů Kralic-

ké bible. Proslulý důraz českých bratří na vzdělání se projevil i v naší oblasti a slavatovská bratrská škola vynikala svou kvalitou, jejíž pověst přesáhla hranice regionu.

Ve druhé polovině 17. století skončilo na Chrastecku panování světské šlechty, protože poslední majitelka Anna Eusebie Harrachová prodala panství pro potřeby nově zřizovaného **biskupství královéhradeckého**. V držení biskupů byl majetek až do roku 1948, město Chrast získalo samosprávu již o sto let dříve, po bouřlivých událostech v roce 1848.

Při procházce okolím Chrastí je patrné několik dominant, které tvoří charakteristiku místa. Chrastecké náměstí uzavírá **barokní budova zámku**, jehož první stavební etapa je spojena s rozhodnutím Albrechta Slavy, který odkoupil bývalou městskou rychtu a na jejím místě vybudoval tzv. Panský dům. Na tuto renesanční část navázala na počátku 17. století přístavba za Markéty Berkové a konečnou podobu získal zámek za biskupa Jana hraběte Vratislava z Mitrovic. V 18. století byla u objektu založena pravidelně architektonicky členěná zahrada. Z původní architektury se zachovalo ještě děkanství s drobnou pískovcovou plastikou sv. Floriana a trojlodní kostel Nejsv. Trojice, který vznikl na místě starší stavby, zničené požárem v roce 1709. Zajímavým objektem je **hřbitovní kostelík sv. Martina v Chrašicích**, drobné venkovské dílo neobvyklého půdorysu od vynikajícího architekta Jana Santiniho, postavený v 1. polovině 18. století. Významnou technickou památkou je **stará vodárna**, postavená v roce 1662, která zásobovala biskupské sídlo užitkovou vodou. V roce 1929 byla postavena nová vysoká **vodárenská věž**, nahrazující zastaralý městský vodovod z konce minulého století, který ani po rekonstrukci a rozšíření nevyhovoval rostoucím potřebám obyvatelstva a rozvíjejícího se průmyslu.

V 19. století se začaly vytvářet předpoklady pro rychlejší hospodářský rozvoj, drobná malovýroba a řemeslná práce byly nahrazovány **průmyslovým podnikáním**. Pro Chrast byla typická výroba v menších závodech, zaměřená především na lehký průmysl, který využíval tradiční domácí práce. Proslulosti dosáhla výroba cigaretových a doutníkových špiček, vyšívání a šití prádla, zhotovování sítěk a drobností z vlasů. Před 1. světovou válkou byla založena továrna, specializující se na výrobu léčiv a veterinárních preparátů, jež navázala obchodní kontakty s mnoha zahraničními odběrateli. Pracovní příležitosti pro obyvatelstvo, jehož počet od poloviny minulého století výrazně vzrostl, poskytovalo i zemědělské zázemí města a panské hospodářské dvory.

Tragédie 2. světové války si vyžádala oběti i na Chrastecku, především z řad židovského obyvatelstva a odbojových pracovníků. Před válkou v našem regionu žila početná skupina občanů židovského původu, která byla za okupace podrobena perzekuci a nacistickým rasovým nařízením. Útrapy koncentračních táborů přežila jen nepatrná část, většina podlehlá vyhlazovacím fašistickým metodám. Odbojáři v Chrastí navazovali kontakty s partyzánskými skupinami v okolních lesích a prováděli sabotážní a destrukční akce. Památku těch, kteří byli za svou činnost zatčeni a osvobození se nedočkali, si každoročně připomínáme na pietních aktech.

Poválečný rozvoj Chrastocka vycházel ze změněných společenských podmínek. Původní průmyslové podniky byly po znárodnění většinou využity k jiným výrobním účelům. V současné době patří v Chrasti k největším závody národních podniků **Východočeské papírny, Východočeské konzervárny a lihovary, Závody na překližky a dýhy a Elite**. Kromě toho v Chrasti pracují provozovny výrobních družstev **Modela** Pardubice, **Meta, Dřevotvar** a na tradici navázala výroba **Divadelní služby**. Rozparcelovaný biskupský velkostatek byl rozdělen mezi Jednotná zemědělská družstva v okolí.

S období socialistické výstavby je spjaté vybudování objektů, které změnilly tvářnost města. Rozrostly se jednotlivé závody a zejména v okrajových částech se rozšířila individuální bytová výstavba. V akci Z byly realizovány náročnější úkoly, např. zřízení jeslí a mateřské školy, vybudování sportovního stadiónu, nákupního střediska Pokrok, zavedení kanalizace a úprava komunikací nebo přístavba a rozšíření základní školy. Chrast se stala střediskem pro okolní obce, a proto se i v budoucnosti počítá s rozvojem služeb a zdravotnictví, pro jehož potřeby je plánována stavba nové polikliniky s lékárnou.

Společenský život současnosti navazuje na tradice minulých dob. Bohatá je historie divadla a zpěvu, představovaná zejména literátským bratrstvem z 1. poloviny 18. století, divadelním spolkem z roku 1839 a pěveckými sdruženími **Samo a Ludmila** z konce minulého století. Na ně až do 60. let navazo-

vali agilní ochotníci, kteří na celostátních přehlídkách dosahovali významných úspěchů. Výstavní a výchovně vzdělávací činnost je soustředěna převážně do **Městského muzea v Chrasti**.

Ke kulturnímu ozvuší místa patří i odkaz osobností, které se v regionu narodily nebo zde delší dobu působily. Z Chrasti pocházel vyšehradský kanovník **Zdeněk Dlouhý**, který se v ideovém zápase na počátku 15. století zapojil do opozice proti Janu Husovi. V roce 1409 podpaloval hranici Viklefových knih, které nechal zkonfiskovat pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka, a za svůj čin se dostal do posměšných středověkých popěvek.

Významnou postavou českého osvětenectví byl **Jan Leopold Hay**, vzdělaný a uměnímilovný moravský šlechtic, který na chrastockém zámku sídlil v letech 1781 — 1794. Biskupský titul získal odměnou za to, že se mu podařilo uklidnit lidové bouře tajných nekatolíků na Valašsku, vyvolané provokací exjezuitů. Významně se podílel na prosazování josefinských reforem, zejména se jako vysoký duchovní hodnostář zaměřoval na přijetí a realizaci tolerančního patentu. Byl přítelem uměleckých a vědeckých osobností své doby, svým vlivem zasáhl ve prospěch Josefa Dobrovského, podporoval na studiích Antonína Machka.

Antonín Machek, přední podtrétista české obrozenecké společnosti, se narodil v Podlažicích v roce 1775. Po přípravě u kabinetního malíře Zitty odešel do Prahy, kde nejvíce získal v kreslířských kursech Ludvíka Khola. Studium si prohloubil krátkým pobytem na vídeňské akademii a několik let působil v Rakousku. Po svém návratu do vlasti se stal vyhledávaným umělcem a portrétoval mnoho významných osobností českého kulturního, vědeckého a politického života 1. poloviny 19. století.

S dobou národního obrození je v Chrasti spjat i život vynikajícího pedagoga a hudebníka **Jana Nepomuka Josefa Filcíka**, který byl na zdejší školu povolán v roce 1810 a za více jak čtvrtstoletí svého působení z ní vytvořil přední ústav svého druhu v Čechách. Filčík vynikal novátorským v metodice a šířil vyučování, psal pro své žáky české učebnice, obdivuhodný byl i jeho neohrožený zápas o vymanění učitelského stavu z nedůstojného postavení a závislosti na vrchnosti. Zároveň spoluutvářel hudební profil města a okolí, a jeho zásluhou zazněla na zdejších kůru i vrcholná díla Haydnova a Mozartova.

Z hudebního zázemí zdejšího kraje vyrůstaly i další osobnosti, které obohatily českou kulturu a v povědomí národa mají své nezastupitelné místo. V Chrasti působil jako katastrální zeměměřič při vyměřování josefinského katastru **Dominik Škroup**, otec tvůrce písně Kde domov můj. Ze Restok pocházela **rodina Jeremiášova**, jejíž členové patří v dějinách naší hudby k nejpřednějším.

V Trojovicích se v roce 1905 narodil **Antonín Hyksa**, hudební pedagog a vynikající sólista ve hře na violu. Interpretoval většinu významných děl naší i světové violové literatury, podílel se na úpravě materiálů pro tento hudební nástroj a podnítil vznik několika nových skladeb. Z Chrasti pocházel člen opery Národního divadla v Praze **Antonín Zlesák**, narozený v roce 1925. Původně vystupoval jako amatér a ve 40. letech získal od-

Hasičská přilba — Pivní korbel. Foto Jaroslav Duchoň.

ANTONÍN MACHEK — autoportrét. Foto archiv Městského muzea v Chrastí

JAN NEPOMUK JOSEF FILČÍK. Foto archiv Městského muzea v Chrastí.

borné vzdělání a praxi. Po několikaletém působení v Plzni přešel na naši první scénu, kde vytvořil řadu titulních tenorových rolí.

Ve výčtu osobností, které obohatily naši kulturu, nelze opomenout **za-
sloužilou umělkyni Helenu Šmahelovou**, která se narodila v roce 1910 v Řestokách a ke svému rodišti se vrací v historických črtách o původu vlastní mlynářské rodiny. Do literatury vstoupila v době 2. světové války a pro její tvorbu je charakteristická psychologická sonda do duše ženských postav. Proslulé jsou i knížky pro děti a mládež, zaměřující se převážně na dívčí hrdinky v době jejich dospívání.

Mohli bychom jmenovat ještě další umělce, sběratele a regionální badatele, kteří patří osobními nebo tvůrčími vazbami ke chrasteckému regionu. S historií i významnými postavami kraje je možné se seznámit v expozici Městského muzea v Chrasti, s památkami a přírodou při procházce okolím.

Skuteč

Skuteč — Palackého náměstí. Foto Miloš Vojíš.

Značná část Skutečska byla osídlena již v **mladší době kamenné**. Dokazují to nálezy hlazených kamenných klínů, sekeromlatů, pazourkových škrádel, šipek. Zcela bezpečným dokladem trvalého osídlení je nález pozdějších šperků a bronzových zbraní, dnes uložených v Městském muzeu.

Základním předělem v historii Skutečska je příchod **Slovanů** a vznik českého státu. Jím se začíná postupné a trvalé osídlování a pozvolná přeměna krajiny do současné podoby. Nejstarší doklady o tomto novém osídlení jsou ze 12. století. Je to nález kostrového hrobu se záušnicí se dvěma esovitými konci (ozdoba nošená ve vlasech) ze Stěpánova. Ostatní nálezy jsou ze sídlišť, která jsou doložena střepovými nálezy keramiky typické pro 12. a 13. století. Jsou to převážně zásobnicové a hrncovité nádoby, zdobené rytou šroubovnicí. Taková sídliště byla ve Skutči, Malinném, Proseči, Lažanech, v Předhradí a Zhoří. Kromě pohřebišť a sídlišť zde existovaly opevněné lokality — **hradiště**. K dispozici jsou nálezy z opevněné lokality „Na hradě“ u Cejřova. Dnes je však úplně zničena lomem. Podobný osud stihl i další hradištní lokality: „Valy“ u Cejřova, „Hradiště“ u Prosetína, „Humperky“ ve Skutči. Poslední opevněnou lokalitou byly „Hanusovy zámky“ u Nové Vsi.

Písemně je ve 13. století doložena pouze Skuteč k roku 1289, kdy král Václav II. uzavřel smlouvu s míšeňským markrabětem Fridrichem o zástavě některých hradů a hrazených míst, m. j. Svojanova, Poličky, Lanškrouna, Skutče. Smlouva však nikdy nevstoupila v platnost. Existujícím svědkem 13. století je kostel sv. Václava v Lažanech, původně románský.

Za krále Jana Lucemburského přešlo Skutečsko z královských rukou do majetku **vladyků z Mrdic** (zaniklá vesnice u Heřmanova Městce). Člen tohoto rodu **Tas** vystavěl před rokem 1325 **hrad Rychmburk**. Ten se stal centrem zřejmě rychle kolonizovaného území, které již v roce 1349 vlastnili **Vartemberkové**. Po nich přešlo panství do vlastnictví **pánů z Pardubic**. Z nich jsou nejznámější Smil Flaška a Arnošt Flaška — odpůrci husitů. V roce 1392 patřilo k rychmburskému panství 58 vesnic.

Stará osada Skuteč ležela na nejkratší obchodní cestě, vedoucí z Chrudimě na Trstenickou stezku. Kdy byla ves povýšena na město, není známo. Pravděpodobně za panství Vartemberků v 1. polovině 14. století. Nasvědčuje tomu městský znak — rozpůlený štít, jehož pravá půle je zlatá, levá černá. Tento erb užívali Vartemberkové. Město jej užívalo ještě na začátku 19. století. Později se též užíval znak druhý (do r. 1947); v červeném poli stříbrná hradební zeď bez brány se dvěma dvoupatrovými věžemi s cibulovitými černými střechami a zlatými makovicemi. Oba znaky jsou na městských stříbrných pečetiidlech z let 1573 a 1597, které jsou uloženy v Městském muzeu.

Městečko se častěji připomíná v zápisech zemských desek v 15. století (1485) a později. Nejstarší zpráva o skutečské rychtě je z roku 1483. Patřilo k ní hodně pozemků a mlýn. Rychtář patřil k nejzámožnějším občanům. Roku 1506 koupili skutečtí dům u Jiřího Hříba. Roku 1507 jej představili na radnici. Ta byla roku 1850 zbourána a na jejím místě postavili dvouposchodovou budovu (dnešní Úmovení mládeže) pro nově zřízený okresní soud. V něm působil v letech 1851 — 1853 jako soudní adjunkt F. J. Ru-beš.

Kromě rychtáře mělo město purkmistra a konšely. Protože mělo hrdelní právo a soud, mělo i mučírnu a kamenný pranýř na náměstí. Šibenice byla na vrchu Stračině, kde se i stínalo.

Městečko obdrželo v průběhu 16. — 18. století určitá privilegia. Např. roku 1500 získalo právo solní, 1564 byl povolen 3. jarmark, 1594 bylo osvo-bozeno od povinnosti stavět rejtara do vojny a 1795 povolen 4. jarmark s trhem koňským.

V době husitské byli obyvatelé Skutče převážnou většinou podobojí. Do rukou husitské správy se dostalo Skutečsko roku 1425 po dobytí hradu Rychmburku Prokopem Velikým a Koudelníkem. Do roku 1434 spravoval Rychmburk husitský hejtman **Jakub Kroměšín z Brezovic**, po něm **Jan Pardus z Vratkova**. Jeho potomci a příbuzní zde vládli do začátku 16. století, kdy panství zdědili **Valdštejnové**. Ti hrad přestavěli a vyzdobili. Roku 1558 přešlo panství do vlastnictví **Berků z Dubé a z Lípy**, kteří zde vládli do roku 1714. Po nich náleželo panství roku **knížat Kinských**. Roku 1823 koupil rychmburské panství bavorský **kníže Thurn-Taxis** a držel jej až do roku 1845.

Nejstarší městskou knihou je tzv. „**Zlutá kniha**“. Začal ji psát roku 1457 rektor školní a městský písař Matěj. Jeho zásluhou i jeho následovníků máme dobrý přehled o hospodářském a společenském životě města od 15. století.

Roku 1809 se připomínají existující **řemesla** ve Skutči. Z řemeslníků převažovali ševci, následovali tkalci, pláteníci, mezulánici, řezníci, krejčí, pekaři, krupaři, hrnčíři atd. Ze zachovalých cechovních artikulí jsou nejstarší z roku 1534. Dal je cechu novoševcovskému Jindřich Štátný z Valdštejna. **Obuvnické řemeslo** se utěšeně rozvíjelo a nebylo výročního trhu v Čechách a na Moravě, aby skuteční ševci nevykládali tam boty k prodeji na jarmarečních šrácích. Rozvoj nastal zvláště ve 40. letech 19. století zakázkami vojenské obuvi. V 70. letech minulého století vznikla ve Skutči první obuvnická továrna.

Při stavbě železniční trati Pardubice — Německý (Havlíčkův) Brod v letech 1869 — 1871 začalo se s lámáním žuly na Skutečsku, která je znamenitou surovinou k výrobě šterku všeho druhu a zvláště dlažebních kostek. Tak vznikl základ nového rozsáhlého **průmyslu kamene** a pracovní příležitosti pro živitele rodin.

V prosinci 1849 byl zřízen ve Skutči poštovní úřad. Před tím se připomíná roku 1835 člověk, který sbíral dopisy a odvážel je do Chrudimě.

6. října 1896 byl zahjen provoz na železniční trati Svitavy — Polička — Skuteč.

Město dostalo jiný ráz po četných požárech. Velký požár byl roku 1659. Po tomto ohni byly na náměstí stavěny domy z kamene s podsíněmi a zdobenými štíty. Roku 1714 zažila Skuteč drancování německými a francouzskými vojsky, vracejícími se z Moravy. Mnoho vojáků pomřelo a bylo pohřbeno na místě nynějšího hřbitova. Kolem hrobů vysázeli obyvatelé čtyři lípy, které jsou v seznamu státem chráněných stromů. Velký požár v květnu 1862 sežehl celou východní část náměstí a Lažanskou ulici (dnešní Heydukovu). Shořelo celkem 102 domů a 46 stodol. V srpnu 1867 vznikl požár v západní části města v domě č. 144, v němž zemřel spisovatel Rubeš. Oheň sežehl 204 domy, 74 stodol, chlévy a hospodářská stavení s celou sklizní obilí. Po tomto ohni byly podsíně zazděny.

V minulosti se Skuteč řadila mezi větší města. V roce 1843 zde žilo 3 620 obyvatel (v Pardubicích v témže roce 4 017 obyvatel). Na začátku 19. století zde byla dvojtřídní škola, roku 1826 byla zřízena třetí třída německá a latinská. Roku 1876 se stala školou pětitřídní. Již v roce 1878 byla postavena nová budova na náměstí (dnes MěstNV). V roce 1894 se zřizuje měšťanská škola chlapecká a roku 1897 se otevírá měšťanská škola dívčí. Od roku 1883 byla v provozu průmyslová škola pokračovací (později učňovská, dnes SOU). Dětská opatrovna byla zřízena roku 1899. Dobře prosperovala **škola ručního vyšívání**. Zanikla roku 1947 pro nedostatek žákyň. Výšivky byly hledány snad ve všech velkých městech Evropy. Toto lidové umění je ve Skutči staré, má tradici, což dokazují výšivky na ženském skutečském kroji z první poloviny 19. století.

Skuteč má bohatou **tradici revoluční**. Založili ji dělníci již prvními stávkami v obuvnických továrnách roku 1889. V období první republiky boje

dělníků pokračovaly. Mezi největší patří zápasy kameníků ve stávkách roku 1926 a zvláště pak v době hospodářské krize. Rostla nezaměstnanost, bída, přibývalo nespokojenosti, rostla radikalizace mas. Do čela nezaměstnaných se postavila KSČ. 17. 12. 1931 se konal ve Skutči na náměstí velký tábor lidu. K více jak 2 000 osob promluvil i Antonín Zápotocký. Kameníci žádali zaopatření práce, zvýšení podpor v nezaměstnanosti. V lednu 1932 byl zorganizován pochod hladu do Chrudimě. 21. ledna se konal protestní pochod z Nasavrk a Hlinska do Skutče. Zde na táboru lidu opět promluvil Antonín Zápotocký. Tento tábor lidu byl předebran **generální stávkou**, která zde byla vyhlášena 8. února 1932. Stávkovalo na 4 000 dělníků bez rozdílu politické příslušnosti. Důvodem ke stávce bylo neustálé snižování mezd dělníků. Po dlouhém jednání mezi zástupci stávkujících a zaměstnavateli došlo ke zprostředkujícímu návrhu, aby snížení mezd nepřesáhlo 7 %. 29. března se začalo v prosetínských lomech pracovat za asistence 260 četníků. Těžký boj kameníků podnítil k iniciativě nezaměstnané i v dalších místech východních Čech. Celá tato doba je bohatě doložena dokumenty písemnými i fotografickými v Městském muzeu. Skutečskou generální stávku připomíná rovněž pamětní deska na budově MěstNV.

Ve stávkových bojích získala důvěru dělníků KSČ. Ti ji vyjádřili i v obecních volbách v dubnu 1932. Komunistická strana ve Skutči vyšla z voleb jako nejsilnější politická strana. Starostou města byl zvolen komunist **Josef Kubát**. Za jeho starostování si Skuteč postavila vodovod (stavěli jej nezaměstnaní). Na kolaudaci přijela ministerská rada z Prahy. Městská rada pro ni odhlasovala banket — proti hlasům komunistů. Kubát vše vyřešil po svém. Na banket pozval nezaměstnané a na hosty z Prahy zbyly jen párky nebo vajíčka.

Místní komunisté patřili k předním bojovníkům proti hrozbě fašismu. První veřejný projev proti tomuto nebezpečí se konal ve Skutči již 17. března 1933 a následovaly další akce. V prvních dnech okupace ČSR bylo zatčeno i 12 skutečských komunistů — vedoucích funkcionářů a všech, kteří kandidovali za KSČ v posledních volbách. Až na Jaroslava Glücksmana byli po deseti dnech propuštěni. Na jaře 1939 se na Skutečsku vytvořilo okresní vedení strany. Ilegální stranickou síť tvořily nejprve „pětky“, později „trojky“. Komunisté rozšiřovali Rudé právo a letáky, organizovali pomoc rodinám pronásledovaných, zajišťovali úkryty pro osoby žijící v ilegality, pro funkcionáře i členy strany. Po odhalení ilegální stranické sítě v Pardubickém kraji došlo na podzim 1940 k zatýkání i na Skutečsku. Mezi prvními byl zatčen A. Klinkáček, v dubnu 1941 Karel Slezák ze Žďárce, Josef Kropáček z Prosetína, St. Jozífek a řada dalších. Po čase byla ilegální síť KSČ znovu obnovena. Zatýkání komunistů pokračovalo i v dalších letech. V listopadu 1943 byli odvezeni Josef Kubát, Rudolf Jehlička, Otto Klenor a Karel Sokol. Posledním zatčeným členem strany ve Skutči byl Ladislav Jetmar (v srpnu 1944). Odpor proti okupantům pokračoval na Skutečsku i přes několik zasazených úderů. Někteří členové strany a další vlastenci se stali v letech 1944 — 1945 pomocníky nebo členy partyzánských oddílů, působících na Skutečsku („Vpřed“, „Pluk Ludvíka Svobody“, „Jan Kozina“). Nacisté zatkli ve Skutči a okolí celkem 19 komunistů, z nichž

bylo 5 popraveno nebo umučeno v koncentračních táborech. Ze 13 občanů, zadržovaných z rasových důvodů, jich bylo 12 zavražděno ve vyhlazovacích táborech.

K ochraně majetku a života místních obyvatel byla ustavena začátkem května 1945 „**Bojová skupina Skuteč**“. Čítala na 250 mužů, oblečených do vojenských stejnokrojů protektorátních vojáků. Stejnokroje byly ve Skutči v jedné továrně na prádlo na opravě. Spoluprací železničářů s místním vedením podzemní organizace se podařilo přesunout celý vlak maďarských vojáků z nádraží Skuteč na nádraží Skuteč—město a odzbrojit je. První

JOSEF KUBÁT. Foto Miloš Vojtě.

jednotka Rudé armády přijela do Skutče 10. května ve 14.15 hod., radostně vítána špalíry mládeže, dívek a žen v národních krojích. Řízení věcí ve městě se ujal Revoluční národní výbor. Bojová jednotka Skuteč pak ještě pomáhala při obsazení našeho pohraničí v Jizerských horách.

V roce 1945 byl **obuvnický průmysl** ve Skutči soustředěn v 18 — 20 středních a malých provozovnách a zaměstnával asi 1 250 pracovníků. Druhým hlavním průmyslovým odvětvím byly **kamenolomy** v blízkém okolí Skutče a Prosetína. V 16 soukromých lomech pracovalo asi 1 500 dělníků. 26. února 1948 bylo ve Skutči provedeno znárodnění. Obuvnický průmysl byl soustředěn do dvou továren a začleněn do n. p. Svit Třebíč—Borovina. Do poloviny roku 1949 bylo k tomuto podniku přičleněno i zbývajících 8 soukromých závodů, které nespádaly pod znárodnění v roce 1948. Ještě v roce 1949 byla obuvnická výroba ve Skutči převedena do n. p. Botana se sídlem v Holcích v Čechách a v roce 1952 bylo ředitelství podniku přemístěno do Skutče. Skuteč se stala centrem obuvnické výroby ve východních Čechách.

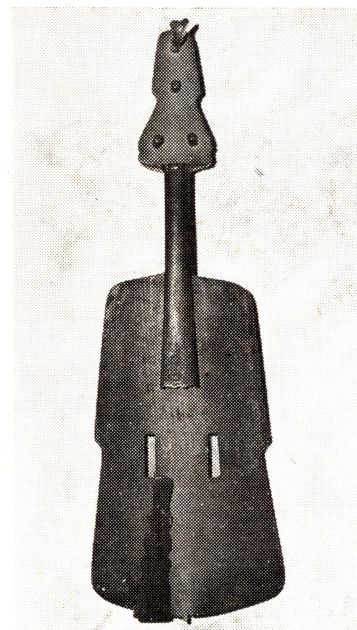
V současné době poskytují pracovní příležitosti n. p. **Botana, Velamos, Východočeské plynárny, Východočeské energetické závody, cejchovna elektroměrů, ČSAD a Českomoravský průmysl kamene. Všechny podniky byly v průběhu let rozšířeny a zmodernizovány.**

Za účinné pomoci místních závodů, především n. p. Botana, byla prove-

Botana Skuteč.
Foto Lubomír Duchoslav.

dena přestavba bývalé sokolovny na **Klub pracujících** (1960), pro sportovní vyžití mládeže byla postavena nová tělocvična, pěkný sportovní stadión a v jeho sousedství ubytovna TJ Jiskra se saunou a umělá lední plocha (1980). Pro děti zaměstnaných matek jsou k dispozici tři moderní mateřské školy s jeslemi, z toho jedna podniková Botany. V roce 1975 byla dokončena čistící stanice odpadních vod. Postupně byly renovovány všechny prodejny obchodní sítě ve městě, budovy pošty a zdravotního střediska. Byly postaveny nové prodejny potravin na sídlišti a ve Smetanově ulici. V 70. letech dochází k rozsáhlejší bytové výstavbě. Nákladem 40 mil. Kčs bylo vybudováno sídliště u n. p. Botana (1977), postaveny rodinné domky v družstevní i individuální výstavbě. Pro osamělé starší osoby byl otevřen Dům pečovatelské služby a pro pionýry byl nákladem přes 1 milión Kčs zřízen Dům pionýrů a mládeže (1983). V nově adaptované budově MěstNV byla zřízena nová obřadní síň. Byla provedena přístavba u základní školy ve Smetanově ulici, v základní škole na Komenského náměstí byly vybudovány nové šatny, adaptovány byly budovy SOU a Domova mládeže. V roce 1985 byl položen základní kámen k rozvodu zemního plynu ve městě, jehož prvním uživatelem se stal n. p. Východočeské plynárny. V současnosti pokračují práce na jeho rozvodu do dalších částí města. Ve výstavbě je obchvatová silnice a postupně se renovuje vodovodní řád a kanalizace.

Housle ze 17. stol. — Vodní dýmka. Foto Jaroslav Duchoň.

Město má bohatou **kulturní tradici**, zasahující do první poloviny 19. století. Počátky ochotnického divadla se připomínají ve Skutči již koncem 18. století. Velký rozmach divadelní činnosti je zaznamenán ve 20. — 30. letech minulého století zásluhou **dr. Jana Melichara** (1810 — 1901), jeho rodiny a příbuzných. Roku 1862 byl založen přičiněním nadšených studentů jeden z nejstarších východočeských pěveckých spolků — **skutečský Rubeš**. V jeho historii nechybí ani koncert ve prospěch stávkujících dělníků ve 30. letech.

Důležitou kulturní institucí je **Městské muzeum**. Oddělení obuvnictví a dělnického hnutí je v budově bývalého špitálu, vedle špitálského kostela Božího těla z roku 1391. V Rybíčkově ulici (na žluté turistické značce) je historicko vlastivědná expozice a Památník národního umělce **Vítězslava Nováka** v domě, kde umělec zemřel.

Na třídě V. Nováka je pozdně gotický Zvěřinův dům (čp. 44) z počátku 16. století. Na severní (dolní) straně Palackého náměstí je budova bývalého okresního soudu. Tento dům z roku 1850 je zapsán ve státním seznamu památek. Statui Mariánského sloupu z pol. 18. století sestavil sochař Vít Čermák z Chrastí. Děkanský chrám na jižní straně náměstí pochází ze 14. století, vedlejší budova děkanská byla postavena začátkem 18. století.

Významné osobnosti města

Zasloužilý umělec **Antonín Devátý** (1903 — 1984). Hudební skladatel, dirigent plzeňského rozhlasového orchestru.

Adolf Heyduk (1835 — 1923), přední český básník.

Antonín Hlinecký (1858 — 1938), okresní školní inspektor v Žamberku. Sbíral pověsti ze Skutečka a Žamberka.

Josef Kubát (1898 — 1977), zakládající člen KSČ ve Skutči, pracovník v proletářské tělovýchově, účastník první spartakiády na Maninách. Výrazně se podílel na organizování generální stávky ve Skutči, první komunistický starosta města.

František Jaroslav Rubeš (1814 — 1853), básník, humorista, autor deklamovánek, národní buditel.

Akademický malíř **Gustav Porš** (1888 — 1955), významný malíř krajinář. Zejména maloval Českomoravskou vysočinu.

Jindřich Spurný (1901 — 1978), významný pracovník v dělnickém revolučním hnutí.

Václav Jan Tomášek (1774 — 1850), hudební skladatel a pedagog, významná osobnost obrozeneckého hnutí.

Ve Skutči působil a zemřel národní umělec **Vítězslav Novák** (1870 — 1951), hudební skladatel, představitel české moderní hudby, profesor a rektor pražské konzervatoře.

Luže

Luže a Košumberk od Dobrkova. Foto Josef Němeček.

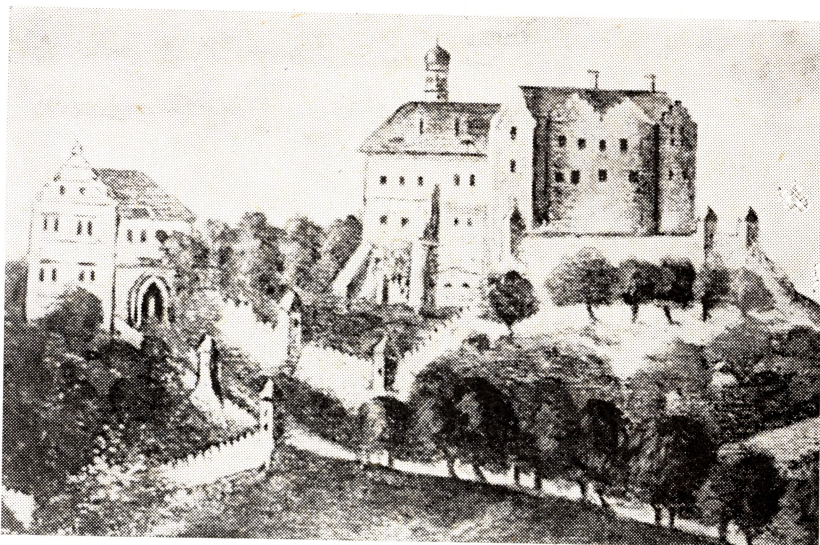
Na čedičové skále nad dnešní Gottwaldovou dětskou léčebnou v Luži můžeme vidět pozůstatky **hradu Košumberk**. Hrad byl postaven patrně na přelomu 13. a 14. století, první zmínka o něm se váže k roku 1318, kdy je jako majitel uváděn **Ojř z Košumberka**.

Z hlediska stavebního vývoje hradu můžeme sledovat nejstarší, gotickou část, která se výrazně liší od pozdějších přístaveb. Gotický hrad stál na nejvyšším místě na skále, měl tvar podkovy, jeho dominantu tvořila mohutná obranná hranolovitá věž.

Dalším známým majitelem Košumberka byl **Diviš z Popovce**, který roku 1372 hrad spolu s Luží a několika okolními vesnicemi prodal bratrům Divišovi, Ješkovi, Mstislavovi a Slavatovi z Chlumu, později známým jako **Slavatové z Chlumu a Košumberka**. Ti byli pak majiteli Košumberka po tři století. Počátkem 15. století Slavatům držbu košumberského panství potvrdil král Václav IV.

Za Slavatů došlo k výrazným stavebním úpravám hradu. Po požáru roku 1573 dal Diviš Slavata hrad opravit a rozšířit. Původní gotický hrad dostal renesanční fasádu a v jeho blízkosti byla přistavěna dvě křídla renesančního zámku. V pozdně gotickém podhradí vzniklo tzv. purkrabství.

Kolem poloviny 16. století byl majitelem hradu **Diviš Slavata**, přívrženec

Košumberk — dobová kresba ze 17. stol. Foto archiv MNV Luže.

Jednoty bratrské, účastník stavovského povstání 1546, za což byl potrestán odebráním části majetku, Košumberk mu však zůstal. Po smrti tohoto Slavaty připadlo panství jeho synovi **Diviši Lacembokovi**, který se zasloužil nejen o stavební úpravy, dal vybudovat nové opevnění, ale za jeho vlády se na Košumberku rozvíjelo také školství. Z této doby se zachovaly zprávy o **bratrské škole** na Košumberku a také o „útluku“ pro bratrské kněze. Tito kněží zde vychovávali Albrechta z Valdštejna, známého vojevůdce za třicetileté války. Také Diviš Lacembok byl stoupencem Jednoty bratrské a podílel se na druhém protihabsburském odboji českých stavů. Po porážce na Bílé hoře mu byla za trest odňata polovina majetku včetně Košumberka. Zkonfiskované košumberské zboží koupil jiný **Slavata — Vilém**. Tento majitel byl zastáncem protireformačních snah. Poddaní nebyli v této době postiženi jen válečnými událostmi, ale vrchnost začala na ně vyvíjet i silný protireformační nátlak.

V polovině 17. století připadl košumberský majetek synovci Viléma, Jindřichu Vilémovi. Ten se snažil o hospodářské povznesení panství, ale důsledky třicetileté války a rekatolizačních snah byly tak silné, že k ožívání docházelo jen pomalu.

Po smrti Jindřicha Viléma zdědila Košumberk, Luži a okolní vsi a dvory jeho manželka Marie Maxmiliána, která byla v mládí vychovávána jezuiti. Tak za jejího života byla na Košumberku zřízena **rezidence pro jezuity**, kteří se zde usadili prakticky na sto let. Marie Maxmiliána dala také zbudovat barokní kostel Panny Marie na Chlumku, který se stal v roce 1784 farním kostelem v Luži. V 18. století zde určitou dobu působil i nechvalně známý Antonín Konáš.

Podle závěti poslední Slavatovské majitelky přešel majetek na jezuity. Ti jej spravovali až do zrušení řádu roku 1773. Od konce 17. století hrad přestal být obýván a pustl.

Po odnětí panství jezuitskému řádu připadlo toto náboženskému fondu, od něhož zakoupil Košumberk počátkem 19. století belgický vystěhovalec **Leopold svobodný pán de Laing**. V jeho vlastnictví nezůstalo panství dlouho, již roku 1826 ho prodal **Karlu Matyášovi hraběti Thurn-Taxisovi**. Tento rod pak byl majitelem košumberského panství do roku 1920.

Ve dvacátých letech 20. století se ke hradu Košumberku obrátila pozornost jako k historické památce. V současné době je hrad využíván k výstavním účelům.

Ke košumberskému panství patřila odedávna také **Luže, město**, ležící na pravém břehu Olšinky (Novohradky, Kamenice). Již roku 1372 se prameny zmiňují o Luži jako městěčku trhovém, zvaném původně Kamenice, patřícím ke hradu Košumberku.

Půdorys města dokazuje, že Luže byla založena asi kolem roku 1300 podle pravidelného schématu s velkým čtvercovým tržištěm a hlavními ulicemi, vyúsťujícími k náměstí. Uprostřed náměstí stála radnice, na severním okraji kostel a za ním se od 17. století rozvíjela předměstí — Zákostelní a Chlumské — a také židovské osady, od konce 17. století s vlastním rabi-nátem.

Podrobnější zprávu o Luži podává stará městská kniha ze 16. století. Kolem roku 1581 bylo v Luži 64 domů, škola, radnice a kostel. V této době se většina obyvatel hlásila k víře podobojí. V městské knize jsou z této doby také zmínky o požárech, které město postihly. Nechybí ani záznamy o kupních a svatebních smlouvách a smírčích řízeních. V 17. století byla městěčku potvrzena vrchností dosavadní privilegia a práva, navíc byla povolena radnice, pekařské krámy, obchod se solí, s železem a šenk vína. Víme také, že se v této době v Luži konaly jarmarky a trhy s vlnou. Z těchto údajů je patrné, že v 16. století se ve městě rozvíjelo hospodářství, že Luže byla střediskem obchodu okolí.

V 17. století nastupuje v našich zemích vlna **protireformace**. Ani Luže jí nebyla ušetřena. Vilém Slavata vydal několik nařízení, podle kterých mělo všechno obyvatelstvo panství přestoupit v krátké době ke katolické církvi. Obyvatelé Luže poslali vrchnosti žádosti o oddálení termínu přestupu, o čas na rozmyšlenou. Slavata však trval na svém rozhodnutí, zavedl tvrdé sankce za neuposlechnutí: odnímal majetek, trestal vězením, pokutami a vystěhovááním z panství. Také Luži odňal privilegia a práva za otálení jejího obyvatelstva s přestupem ke katolicismu. Podle dochovaných zpráv víme, že rekatolizace byla na košumberském panství a tedy i v Luži dokončena k roku 1626. Luži pak byla stará privilegia a práva navrácena.

Po třicetileté válce bylo hospodářství v Luži rozvráceno, k určitému oživení dochází ve druhé polovině 17. století, kdy i vrchnost podporovala obchod a živnosti. V této době měla Luže vlastní soud, který řešil trestní a smírčí záležitosti. Soud zde působil až do roku 1764, kdy byl zřízen kriminální soud v Chrudimi.

V 18. století, za vlády jezuitské vrchnosti, bylo zaznamenáno několik

bouří a nepokojů, hlavně v souvislosti se zprávami o blížícím se zrušení nevolnictví.

V roce 1855 byla Luže prohlášena městem a získala městský znak. V této době byla také opravena městská radnice.

Na počátku 20. století bylo v Luži asi 250 obytných domů, ve městě žilo kolem 1 800 obyvatel. Luže byla v této době střediskem zemědělského okolí, pracovalo zde množství živnostníků a obchodníků. Konaly se tady týdenní, výroční a dobytčí trhy, rozvíjel se zde průmysl ručního vyšívání a výroby prádla, celkem 7 firem, na příklad větší firmy Beran a Aschermann + Schwarz, také obuvnictví bylo zastoupeno čtyřmi firmami, vyráběla se zde sodovka a limonády a fungovaly dvě autodopravní firmy — nákladní a osobní doprava.

Počátek století s sebou přinesl také oživení spolkového života. Podle záznamů v městské kronice byly v Luži tehdy tyto **spolky**: tělovýchovný spolek Sokol Tyrš, divadelní ochotnický spolek Jaroslav, pěvecké sdružení Diviš, dámský spolek, hasičský sbor, politický spolek a Občanská záložna jako svépomocný spolek.

V roce 1901 MUDr. František Hamza, starosta a čestný občan Luže, založil ve městě **ústav pro tuberkulózní děti**. Nejprve byl umístěn v jedné vile a měl kapacitu 32 lůžek, byl soukromým majetkem doktora Hamzy. Později je

Gottwaldova dětská léčebna. Foto Jaromír Novotný.

koupil zemský výbor, který ústav rozšířil. Po vzniku republiky se ústav rozrostl o chirurgický pavilón, domy zaměstnanců a ústavní školu. V letech 2. světové války byla část kapacity vyčleněna i pro dospělé pacienty. V současné době je v bývalém ústavu **Gottwaldova dětská léčebna**, specializovaná na poruchy pohybového aparátu.

Vznik republiky měl ohlas i v Luži, konal se tábor na náměstí na oslavu vzniku samostatného státu. V červenci 1919 proběhly první volby do zastupitelstva republiky. Většinu mandátů získala sociální demokracie.

Období 2. světové války prožívala Luže stejně jako jiná města v okupovaném Československu. Několik občanů bylo zatčeno, někteří byli posláni do koncentračního tábora. V koncentračním táboře Dachau byl vězněn František Solil, pozdější nositel Řádu práce. Na osvobození města se podíleli spolu s Rudou armádou partyzáni, 5. května 1945 začal v Luži pracovat Revoluční národní výbor. 10. května 1945 do města vstoupila vojska Rudé armády.

Po roce 1945 začala nová etapa v rozvoji Luže. Již před vznikem JZD, pod dohledem národního výboru, Luže překračovala dodávky zemědělských výrobků. V roce 1948 město dostalo od ministerstva zemědělství **Čestné uznání za rozvoj zemědělství**. V roce 1952 zde bylo založeno **JZD**, byly rozorány meze.

V padesátých letech se věnovalo mnoho úsilí zvýšení životní úrovně obyvatel, o rozvoj města. V této době byl zřízen místní rozhlas, otevřena veřejná knihovna, vybudováno kluziště, sportovní stadión, postavena nová budova školy, bylo otevřeno několik prodejen a samoobsluha.

V roce 1953 byly k Luži připojeny obce Košumberk a Zdislav, počet obyvatel města tak vzrostl na 2 500.

V roce 1960 bylo provedeno sloučení JZD Luže, Voletice a Bělá. Vzniklo družstvo o celkové výměře 795 ha. Další etapa slučování proběhla v roce 1961. Byla připojena JZD Radim Střemošice a Dobrkov. Výměra JZD stoupla na 1 929 ha půdy. Po sloučení s JZD Doly má zdejší družstvo již 2 248 ha půdy. V roce 1970 bylo **JZD Luže vyznamenáno Řádem práce**.

V 60. letech bylo v Luži vybudováno několik nových bytových jednotek, dětské hřiště, rozšířily se jesle, byla provedena regulace Novohradky a zaveden závlahový systém.

V 70. letech se přistupuje k rekonstrukci kulturních a historických památek, zahajují se opravy hradu Košumberka a byly opraveny střechy obou lužských kostelů. Košumberský hrad byl znovu otevřen v roce 1984. V obci byly v akcích „Z“ postaveny mateřská škola a jesle, dodavatelsky 12 nových bytů. V předvečer voleb do zastupitelských sborů v roce 1986 bylo otevřeno nové nákupní středisko spotřebního družstva Jednota Hlinsko v Čechách. Od začátku roku 1985 je Luže střediskovou obcí.

Co se týká současného hospodářského života v Luži, je zřejmé, že základem hospodářství je zde zemědělství. V Radimi do nedávna pracovala mlékárna. Nyní její prostory využívá JZD. Z ostatních odvětví v Luži pokračuje tradice obuvnictví. O kulturní vyžití obyvatel se stará několik zařízení: Kulturní a společenské středisko, lidová škola umění, Středisková místní knihovna, SPOZ, kino. Každoročně se zde pořádají festivaly barevných filmů v přírodě.

Ležáky

Bývalá osada v údolí potoka Ležáku u Včelákova, na úpatí Železných hor. Ještě v roce 1942 zde stál mlýn z poloviny 18. století a dalších 8 stavení. Nuzně zde žilo 54 obyvatel. Muži byli většinou zaměstnaní v okolních lo-mech. Bídu si „vylepšovali“ hospodařením na kameniých políčkách.

Náhodnou shodou okolností byla ve strojovně nedalekého lomu Hluboká umístěna vysílačka Libuše paraskupiny Silver A. Velitelem byl npor. Alfréd Bartoš z Pardubic a členy rtm. Josef Valčík a radiotelegrafista Jiří Potů-ček. Vysazení byli v noci z 28. na 29. prosince 1941. Jen krátký čas (v dub-nu 1942) se stanice pohybovala v okolí Pardubic. Protože tam nebylo bez-pečí, vrátila se zpět do lomu Hluboká a od 10. června byla umístěna ve Svandově mlýně v Ležákách.

Gestapo postupně odhalilo celou zpravodajskou síť i umístění radiostanice. Co k tomu přispělo? Především zrada parašutisty Karla Čurdy z parasku-piny Out distance, vysazené 28. 3. 1942. 16. června se přihlásil na gestapu a prozradil nejbližší spolupracovníky Bartoše — manžele Krupkovy z Pardu-bic. V jejich bytě našlo gestapo 19. června Bartošův archiv. To byl závažný nedostatek konspirace! Již dříve se Němcům podařilo letecky zaměřit vy-sílačku a 14. června provedli osobní průzkum ve mlýně. Zatýkání se rozjelo na plné obrátky. Dnes již se nedozvíme, kdo nevydržel mučení a zradil dal-ší. Přemístění radiostanice po zatčení Krupkových (17. června) oddálilo její likvidaci jen o několik dnů. Na popraviště však byli přivedeni další spo-lupracovníci!

Osud Ležáků byl v období teroru po atentátu na Heydricha zpečetěn. Na-plnil se ve středu **24. června 1942**. Obyvatelé byli pozatýkáni, osada vypá-lená. Muži i ženy byli ještě týž den večer popraveni v pardubickém Zámeč-ku. Děti byly odvezeny do plynových komor v Polsku. 2. 7. byli na Zámečku popraveni spolupracovníci stanice Libuše. Na podzim 1943 byly ruiny Ležá-ků likvidovány. Cynismus nacistů při tom neznal mezí. Popravám na Zá-mečku přihlížely rodiny gestapáků i s dětmi. Velitel pardubického gesta-pa Gerhard Clages, který vše organizoval, si nad vypálenými Ležáky posta-vil chatu!

Celou tragédii přežilo jen několik lidí: 2 již dříve nasazení na práci do říše, 2 dále žijící jinde, Zdeněk Hrdý, který 21. června utekl před nasa-zením na práci, skrýval se v lesích a nakonec se přidal k partyzánům. Mly-nářský učeň Jan Pavliš byl ve středu ve škole v Pardubicích a do Ležáků se již nevrátil. Po válce byly nalezeny mlynářovy neteře Jarmila a Marie Štulíkovy (v době tragédie jim byly 3 a 1 rok), které byly dány na „převý-chovu“ do německých rodin.

Po osvobození byly na místech jednotlivých stavení pietně upraveny pomníčky, později byl vybudován památník. Připomínají nám hrůzný zločin, spáchaný nacisty na nevinných lidech. Mějme na paměti, že zločinci se zdra-vili vztyčenou paží a jejich symbolem byl hákový kříž!

Foto Jaroslav Duchoň.

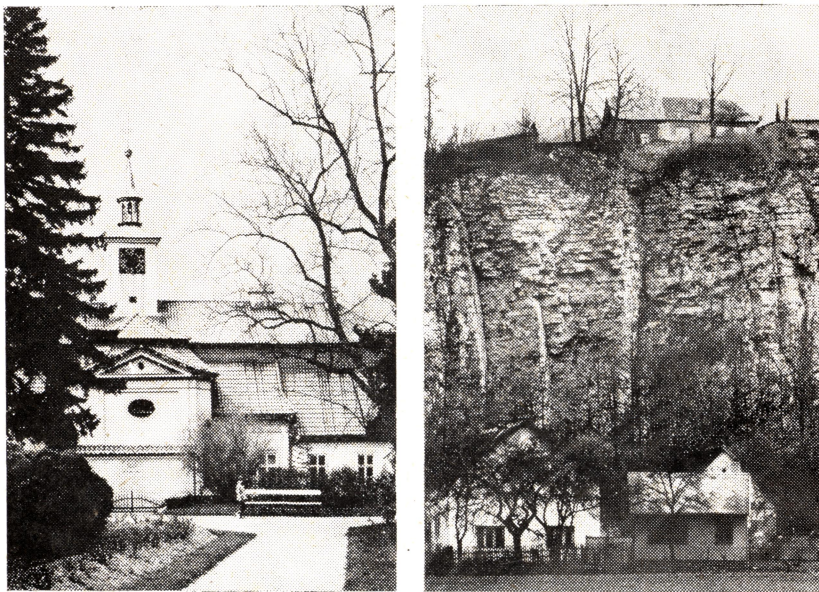
Kilometráž značených cest a zajímavosti na nich

Červená 0446: Nové Hrady ČSAD — ch. Polanka 2 km — Doubravice 6,5 km — Košumberk 12,5 km — Zhoř mlýn 17,5 km — Rychmburk most 20,5 km — Kutřín čžl 26 km.

Nové Hrady — východisko do Toulouvcových maštalí (žlutá). V podhradí v 18. století zpustlého hradu postavil hrabě Harbuval Chamaré rokokový zámek.

U chaty Polanky odbočuje červená do Boru u Skutče a Toulouvcových maštalí. 0446 pokračuje širokým údolím Novohradky. V osadě Dolany neznačená odbočka do divoké pískovcové soutěsky, zvané „Pivnice“ nebo „Žižkovy maštale“.

Za Košumberkem před osadou Doly je vpravo od silnice **janovický kostelík**. Podle pověsti v něm byla vězněna Markéta Berková pro lásku k chudému zemanovi. Později prý byla za živa zazděna ve věži na Rychmburku.

Zámek v Chrašti — Podskala. Foto Jaroslav Duchoň.

Cesta vede proti toku Krounky, která za Rychmburkem vytváří romantické údolí, zvané **Šilinkův důl**.

Modrá 1905: Košumberk — Žižkův stůl 2,5 km — Střemošice mz 3,5 km — Javorníček mžl 8,5 km.

U Střemošic výskyt teplomilné květeny (**Střemošická stráň**). Z Javorníčku žlutá do Nových Hradů.

Modrá 1918: Chrast ČSD — Chrast nám. 2,5 km — Podskala 6 km — Vrbatův Kostelec 8 km — Skutíčko mžl 10,5 km — sv. Anna 13,5 km — Košumberk 18 km.

Chrast u Chrudimě — ještě v 17. století se v okolí chovali daňci a jeleni. Na Doubravách byla vinice a ovocný sad, v němž se pěstovaly i meruňky a broskve. V Podlažicích byl pivovar (pivo se vařilo z pšenice) a chmelnice.

Podskala — osada v údolí říčky Žejbro. Podle pověsti zde vladyka Vrbata postavil v pol. 12. století kapli sv. Jana Křtitele. Dlouho se však udržoval název „u sv. Vrbaty“. Do nynější podoby byla upravena r. 1696. Obrazy maloval Ant. Machek. U pramene železité vody byly ve 2. pol. min. století postaveny malé lázně. Roku 1914 byly modernizovány a přistavěn hostinec. Podskala se stala oblíbeným výletním místem spolků i obyvatel z Chrašti, Skutče i vzdálenějších míst až do roku 1952, kdy byl hostinec zrušen. Nad osadou se na pravém břehu Žejbra tyčí příkrá, až 30 m vysoká opuková

Žejbro — partie „U vany“. Foto Jaromír Klepešta.

stěna. Na ní je osada příznačného jména — Skála. V lese blíže k Chacholím je další slínovcová stěna na levém břehu Žejbra. Místu se říká „U vany“.

Vrbatův Kostelec — ve starobylém kostele se chová kalich z 15. století, o němž se traduje, že je darem včelákovských havířů. Před farou je asi 300letá lípa.

U sv. Anny — kaple v údolí Anenského potoka, postavená na paměť rádní cholery. Dříve poutní a výletní místo, bývaly zde malé lázně. Nyní je zde rekreační středisko Početnické a organizační služby Chrudim a zdroj pitné vody.

Modrá 1919: Zaječice ČSD — Studená Voda 2 km — Žumberk mz 4,5 km — Bošov 7,5 km — Miřetice 9 km — Včelákov 12 km.

Žumberk — nad osadou zřícenina hradu ze 13. století. Prvním známým majitelem byl Pilnuk ze Žumberka, ve 14. století páni z Boskovic. Z dalších rodů jsou nejznámější Trčkové z Lípy a Zárubové z Hustiřan. Ještě v 18. století byl hrad obydlen, ale pak velmi rychle zpustl.

Včelákov — v okolí se těžila železná a stříbrná ruda. Ve vsi byla železná huť. V polovině 18. století byly důlní práce obnoveny, ale přerušily je zátopy.

Zelená 4309: Včelákov — Ležáky 2,5 km — Habroveč 4,5 km — Louka 5,5 km — Vrbatův Kostelec ČSD mz 7 km.

Včelákov. Foto Jaroslav Duchoň.

Zelená 4311: Luže nám — Košumberk 1,5 km — Lhota u Skutče 5,5 km — Rychmburk 9 km.

Předhradí — osada pod Rychmburkem (mimo značenou cestu). Ve dvoře hostince Sklenářky byla rodná chaloupka básníka Adolfa Heyduka (1931 vyhořela) — pamětní deska na průčelí hostince. Do rybníka Spálivce u osady byl prý vmeten popel opata podlažického kláštera.

Zelená 4313: Skuteč nám. — Malhošť zžl 2,5 km — Rychmburk 5,5 km.

Žlutá 7342: Skutíčko mžl — Skuteč nám. 2 km — Malhošť zžl 4,5 km — Košumberk 9 km.

Mimo popisovanou oblast doporučujeme k návštěvě:

Skalní pískovcové útvary Toulcovy a Městské maštale mezi Budislaví, Prosečí u Skutče, Borem u Skutče a Novými Hradý.

Skanzen na Veselém kopci u Hlinska.

Park a zámek ve Slatiňanech, kde je hippologické muzeum.

Muzeum loutek v Chrudimi.

Národní technickou památku — krytý dřevěný most v osadě Kočí (silnice Chrudim — Hrochův Týnec).

Všeobecné informace

Dálkové linky ČSAD:

52 480 Svratka — **Skuteč** — **Chrast** — Chrudim — Hradec Králové.
54 600 Hradec Králové — **Chrast** — **Skuteč** — Gottwaldov — Luhačovice.
57 710 Polička — N. Hradý — **Luže** — **Chrast** — Pardubice — Hradec Králové.

59 200 Havl. Brod — Hlinsko — **Skuteč** — **Luže** — V. Mýto — Ústí nad Orlicí.

Chrast u Chrudimě: PSČ 538 51.

ČSD trať č. 238.

Linky ČSAD:

do Chrudimě: 51 880, 51 930, 52 030, 52 070, 52 350

do Pardubic: 54 660, 52 350,

do Vysokého Mýta 59 020

do Nových Hradů: 52 030, 52 070.

do Nasavrk 51 830.

do Hrochova Týnce: 52 140, 52 160, 54 660.

Ubytování: hotel Koruna — 30 lůžek.

Restaurace: U nádraží, hotel Koruna, hostinec Na kopečku.

Benzinová čerpací stanice za městem ve směru na Chrudim

Koupaliště „V lipkách“.

Skuteč: PSČ 539 73.

ČSD trať č. 261.

Linky ČSAD:

do Hlinska: 52 430, 52 440, 52 460

do Chrasti: 52 050, 52 070

do **Luže** 52 040, 52 070, 52 400, 55 040, 59 060

do Nových Hradů: 52 070, 59 040

do Uherska (ČSD 010) 55 040

do Vysokého Mýta 59 010, 59 040, 59 060

do Žďárce u Skutče (ČSD 238) 52 150

Ubytování: turistická ubytovna A TJ Jiskra Skuteč — 65 lůžek.

Restaurace: hotel Záložna, restaurace Sport.

Koupaliště, sauna.

Benzinová čerpací stanice ve směru na Prosetín.

Opravná motorových vozidel na tř. V. Nováka.

Luže: PSČ 538 54.

Linky ČSAD: do Chrasti (ČSD 238) 52 030, 52 070

do Chrudimě: 52 030, 52 070

do Nových Hradů: 52 030, 52 070

do Pardubic: 52 170

do Skutče: 52 030, 52 040, 55 040, 59 060

do Uherska: (ČSD 010) 52 020, 52 170, 55 040

do Vysokého Mýta: 59 030, 59 060, 59 120, 59 150

Ubytování: hotel Lidový dům — 25 lůžek.

Restaurace: Lidový dům, Na náměstí, U hvězdy, Pod linduší (Košumberk).

Koupaliště.

Partyzánský pluk Ludvíka Svobody

Vznikl na podzim 1944 zásluhou člena výsadku Jan Kozina por. Vasilu Kiše. Působil v prostoru Chrudim — Nasavrky — Přelouč — Luže — částečně Pardubicko. Jednotka navazovala na místní ilegální organizace, zejména na skupinu Revoluční odboj mládeže (ROM), opírala se o ilegalisty z řad osazenstva místních závodů, zejména továrny Wiesner (dnes Transporta Chrudim). Na založení, vedení a činnosti jednotky se významně podíleli zbylí, vesměs mladí členové ilegální sítě KSČ (Miroslav Starý, Bedřich Valenta, Miroslav Tomiška) a vůbec se opírala o její buňky na Chrudimsku (např. v obcích Luže, Skuteč, Oslavany). Jednotka provedla od podzimu 1944 do května 1945 kromě letákových na 40 diverzních akcí (zejména na železnici) a 6 větších bojových akcí. Založila řadu Revolučních národních výborů. Měla 26 padlých, 12 raněných, 5 zatčených gestapem, z toho jeden popraven. Do začátku 1945 podchytila na 400 lidí, v květnovém povstání kolem 600.

Chrast u Chrudimě, Skuteč, Luže, Ležáky.

Vydáno ve spolupráci TJ Sokol Žamberk, odboru OCR ONV Chrudim, MěstNV Chrast u Chrudimě, MěstNV Skuteč, MNV Luže, Městského muzea v Chrastu u Chrudimě a Městského muzea ve Skutči k 7. ročníku dálkového etapového pochodu Loučení s létem 1987.

Text: Josef Bořek, PhDr. Ivana Hrochová, PhDr. Hana Mazurová, Karel Pikhart st., Pavel Svědihroh.

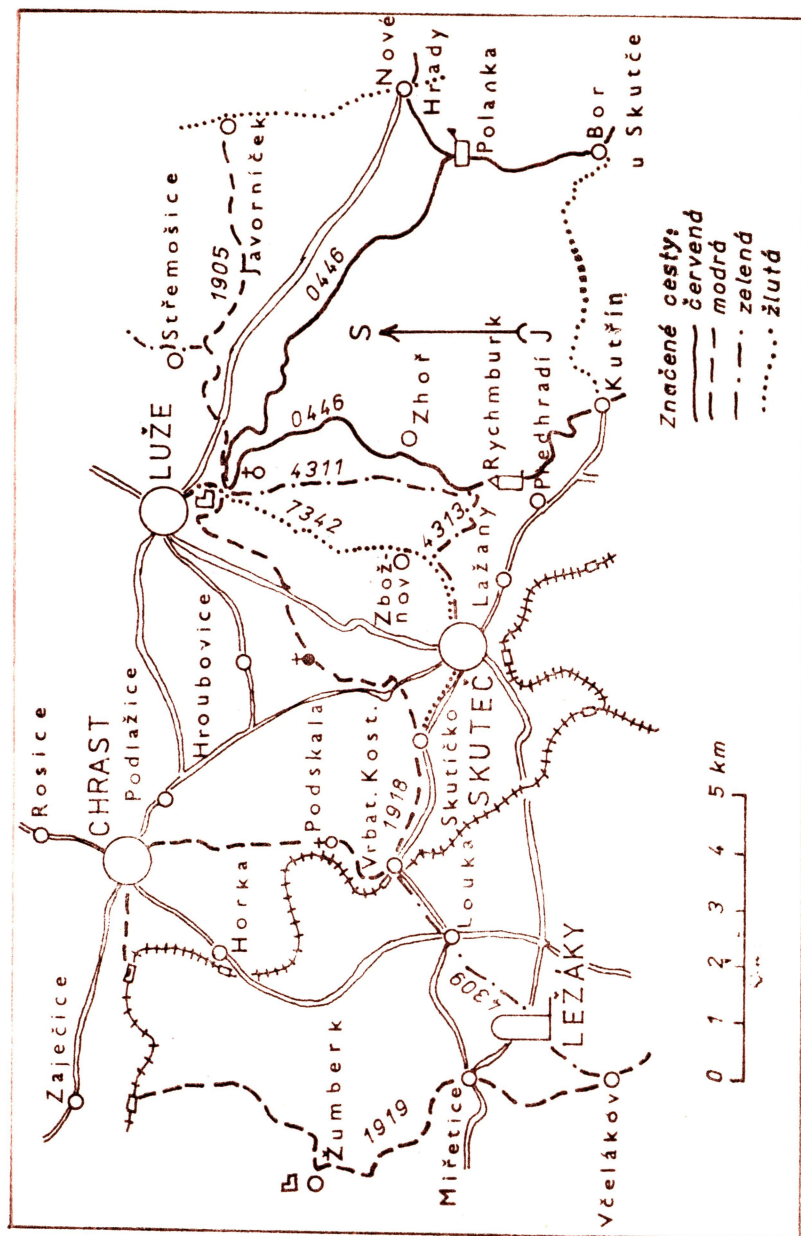
Foto: Jaroslav Duchoň, Lubomír Duchoslav, Jaromír Klepešta, Josef Němeček, Jaromír Novotný, Miloš Vojtíš, archiv Městského muzea v Chrastu, Městského muzea ve Skutči a MNV Luže.

Náklad: 2 000 výtisků.

Tisk: VČT, závod Pardubice.

Povoleno odborem kultury ONV v Chrudimi č. j. 126/87—H. č. 001/87.

Cena 5 Kčs.

CENA 5,— Kčs.